

ROZHLEDY A KOMENTÁŘE •
COMMENTARIES AND DISCUSSION

JOSEF ŠMAJS

PROČ PŘEHLÍŽÍME FENOMÉN LIDSKÉ PRÁCE? OPOŽDĚNÁ REFLEXE HLUBINNÉ ANTROPOLOGICKÉ POTŘEBY

V této eseji pojímáme práci jako způsob, jímž člověk – prvek přírodního systému, ale i jediný tvůrce kultury – vnucuje svou vůli (individuální či kolektivní) části okolní přírody, tj. původně přírodním strukturám a procesům. Vlastní pracovní proces, řečeno jen schematicky, probíhá tak, že člověk svou vůli ovládne nejprve sám sebe, tj. své vlastní bytostné síly. Ovládne přírodní síly uvnitř svého organismu, a to nejen síly mentální, nýbrž i síly fyzické, a teprve s jejich pomocí přinutí okolní fyzické struktury a aktivity přijmout požadovanou formu či směr působení.

Biologická podmíněnost práce

Souvislost práce s konzervativní lidskou přirozeností je patrně hluboká. Bytostná potřeba práce souvisí už s tím, že naši hominidní předkové kdysi ztratili svou niku (přirozený domov) v korunách stromů afrických deštných pralesů. V důsledku náhlého vzniku velké příkopové propadliny se postupně ocitli v křovinaté savaně. Pod hrozbou úplného vyhynutí se museli relativně rychle přizpůsobit novým podmínkám. Život na stromech byl spíše „zábavou než prací“. Poskytoval dostatek rostlinné potravy ve formě plodů, hmyzu a jedlých výhonků, byl přirozeným úkrytem před pozemními šelmy a hady, zajišťoval nerušenou možnost nočního odpočinku atp.

Život v savaně naopak připomínal vyhnání z ráje, vyžadoval obtížnější způsoby získávání obživy. Bylo nezbytné v krátké době zvládnout rychlý a dlouhý pohyb po zemi bez pomoci předních končetin, nové způsoby obstarávání potravy, zajišťování bezpečí celé tlupy před predátory i přesnější

komunikaci. Získávání potravy živočišného původu se neobešlo bez vzniku zcela nové lovecké strategie včetně používání ohně, lsti a vhodných nástrojů. Zdá se, že *většina populací našich vzdálených předků v této době vyhynula*.

Populace, které se dokázaly přizpůsobit, vytvářely základ nových druhů Homo. Do jejich genomu se postupně prosazovala *útočná adaptivní strategie* včetně vlohy k fyzické námaze a jazykové komunikaci. I když v této dlouhé etapě sběračství a lovectví, která trvala většinu historie anatomicky moderního člověka (100–200 tisíc let), nemůžeme ještě mluvit o práci v dnešním slova smyslu, v navazující neolitické společnosti se již objevuje *práce jako hlavní fenomén utvářející člověka i kulturu*.

Ve srovnání se sběrem a lovem, jejichž rámcové předpoklady byly zakódovány v lidském genomu už z období stromového způsobu života našich předků, byla zemědělská práce pro člověka patrně *intelektuálně náročnější aktivitou*: nepředpokládala pouze vrozený důvtip, obratnost a fyzickou sílu, nýbrž také *jistou úroveň pochopení vnitřní jednoty přírody*. Protože byla dostatečně transparentní, protože byla spojena s fyzickou aktivitou, napomáhala rozvíjet lidské intelektuální schopnosti. Téměř nezatelný biologický vývoj člověka, probíhající desítky tisíc let v přirozených ekosystémech, se podařilo obohatit rychlejším „kulturním vzestupem“.¹

Nejdůležitější bylo zemědělství

Od počátku neolitu bylo získávání životních prostředků prací charakteristickou formou kulturní sebezáchovné aktivity člověka. Už téměř deset tisíc let, tj. asi desetinu doby existence našeho druhu, získávají lidé potraviny a další pro život nezbytné látky (odhlédneme-li od sběru plodů, lovu ryb a volně žijících zvířat) *pastevectvím a zemědělstvím*.

Pro klasickou zemědělskou technologii, jejíž význam se bohužel nepřipomíná, ale která dodnes v technicky rozvinutých zemích poskytuje obživu i všem bezprostředně zemědělsky neproduktivním lidem, jsou důležité dvě okolnosti: *Za prvé*. Biologické předpoklady pro tuto práci má bez zvláštní přípravy ve svém organismu většina zdravé lidské populace. *Za druhé*. Už na úrovni obyčejného lidského rozumu v ní spolu s člověkem může *společně působit (pracovat) aktivita živé přírody*.

Zemědělství však vedle potravin produkuje i mnoho užitečných látek, rozvíjí se spolu s domáckým řemeslem (zejména s budováním staveb, předením a tkaním) a relativně snadno se v něm vytváří nová hodnota, jinak

¹ Srov. Jacob Bronowski, *Vzestup člověka*, Praha: Odeon 1985.

řečeno: renta, nadvýrobek, *společenské bohatství*. I když podíl přírody na tvorbě společenského bohatství je nezastupitelný i v oblasti práce abiotické (řemeslné a průmyslové), v ekonomických vědách zvítězilo falešné přesvědčení, že *hlavním zdrojem bohatství je pouze práce*. Ale toto zdánlivé opomenutí bylo patrně účelové: zakrylo jak *bořivý účinek abiotické práce na přírodu*, tak také fakt, že se pracovního procesu nutně účastní spektrum různých přírodních sil a procesů: gravitace, chemické slučování, jevy tepelné, magnetické, elektrické atp.

Ale ještě jeden dnes používaný argument byl patrně *nekriticky převzat ze sféry zemědělství*. Všeobecně rozšířené tvrzení, že lidská práce přirozené struktury a vztahy na hmotné bohatství pouze upravuje, že jim, ekonomickou mluvou řečeno, *přidává hodnotu*. Příroda, která podle konvenčního ekonomického myšlení sama o sobě žádnou vlastní hodnotu nemá (výjimkou byly přírodní síly uvnitř člověka, tj. hodnota pracovní síly), prý bohatství nevytváří. Ale pozor, hlubší analýza problému ukazuje, že *příroda má nejvyšší možnou hodnotu o sobě a že lidská práce tuto nepodmíněnou hodnotu naopak snižuje*, mění ji na kulturní hodnoty pouze dočasné a instrumentální. Protože abiotická práce násilím rozbíjí strukturu přírodních látek, je jejich spotřebou, je stravováním a často nevratným přeformováním jedinečných přírodních struktur. Dočasné hmotné bohatství taková práce sice vytváří, ale trvalejší *příroda nadměrnou ekonomickou aktivitou chudne*.

Automatizace

Pomineme-li záměrně historii práce řemeslné a průmyslové, vytvoření plně technických automatů, tj. úplné nahrazení původních biotických funkcí člověka (řemeslníka, obsluhy) technicky ovládnutými silami abiotické přírody, nepřináší jen zvýšení produktivní síly práce a úbytek fyzické dřiny lidí. Znamená také radikální proměnu kulturního systému, ztrátu pracovních míst pro dělníky i dosud nejvyšší míru frustrace lidí ze ztráty přímého kontaktu s přírodou.

Protože dnešní ekonomika je hodnotově podřízena predátorsky orientované kultuře, prosazuje se její tendence vytvářet zisk i za cenu *biologicky málo užitečných, či dokonce pro člověka i Zemi škodlivých produktů*. Vzniká *společnost abiotické hojnosti*, která vysoce rozvinutou výrobou i záměrně podněcovanou abiotickou spotřebou *poškozuje přírodu*. Souběžně s tím ji odsouvá z fyzického dosahu i zorného pole lidí. Vzniká iluze o trvale možném ekonomickém růstu, která patrně souvisí s tím, že umělý systém ekonomiky v podmínkách stabilizované přírody skutečně samovolně roste. Vzniká iluze, že úplnější saturace lidských potřeb může rozvíjet člověka.

Ale to odporuje vrozené lidské přirozenosti. Dnes jsme svědky globálního šíření sofistikované spotřební techniky (včetně osobních automobilů), jejíž pozitivní korelaci s lidským zdravím a štěstím se nedaří prokázat.

Současná automatizace je zatím málo objasněným jevem. *Formulováno s ohledem na ekonomiku*, je zřejmé, že věda technicky aplikovaná ve výrobě pronikavě zvyšuje produktivitu práce a poprvé zbavuje výrobní proces omezení, která vyplývala z předchozí přítomnosti živého člověka. Ekonomika může růst a expandovat, protože otevřeným polem pro vědění se už v průmyslové revoluci stávala organizace a technika. *Formulováno s ohledem na člověka*, věda osvobozuje dělníky od namáhavé a monotónní práce, ale bohužel je také připravuje o nezbytnou kultivující produktivní práci vůbec. *Formulováno s ohledem na přírodu*, v predátorském duchovním paradigmatu se věda podílí na skrytém a zatím nejhlubším poškozování Země, a to nejen výrobou, ale zejména konečnou osobní spotřebou.

Ale ještě další problém je závažný. Ekonomika svou svébytností a růstem vtahuje všechny občany bohaté spotřební kultury *bez jejich výslovného souhlasu* do nebezpečného procesu konzumace a zamořování Země. Stávají se z nich rukojmí nebezpečné protipřírodní expanze nadosobního kulturního systému. I když se předmětem jejich osobní spotřeby vedle potravin, ošacení a dalších předmětů nutných k životu staly také nejvyspělejší formy spotřební techniky – osobní automobily, chladničky, pračky, myčky nádobí, televizory, počítače, mobilní telefony atp. – průmysl tuto techniku vyrábí jen s jejich minimální účastí. Společně se podílejí na pustošení Země, ale nikoli na přírodním procesu lidské biologické reprodukce.

Na jedné straně je to důkaz, že v nynější protipřírodní kultuře přestala být výroba pro část lidstva hlavním ekonomickým problémem: zboží je nadbytek. *Na druhé straně* je to odhalení trojí nepříjemné pravdy o povaze nynější globalizující se kultury: 1. je to spolehlivá zpětnovazební zpráva o rostoucí nepotřebnosti živé lidské práce v produktivní oblasti; 2. důkaz neudržitelnosti predátorského duchovního základu (paradigmatu) pro dlouhodobě možnou kulturu; 3. důkaz proměny předmětu a role politiky, která se stále více podřizuje spontánnímu technologickému, ekonomickému a finančnímu samopohybu kultury, tj. ignoruje zájmy lidí o zdraví a šťastný život v dlouhodobě možné společnosti.

Alespoň části intelektuální veřejnosti začíná být zřejmé, že abiotický plně automatizovaný výrobní cyklus nevzniká pouze z objektivní potřeby odstraňovat odvěkou těžkou práci lidí, ale zejména z neúprosné logiky důmyslného využívání vědy pro snižování výrobních nákladů. V protipřírodní kultuře je proto automatizovaný výrobní proces podobně úzkým a hodnotově deformovaným užitím speciálního vědění, jakým je sociálně omezený ekonomický zájem podnikatelských subjektů. Ve formě globalizované

kultury vzniká umělá kulturní subjektivita, která, podporovaná nekritickými společenskými vědami, *duší zatím neuznanou subjektivitu přirozenou*. Abiotická automatizace je tak nejen nejvyšší úrovní rozvoje techniky, ale v protipřírodní kultuře i *historickou parodií na kdysi celistvou, kultivující a k přírodě i lidem ohleduplnou práci s nástrojem*.

Práce a příroda

Proces abiotické automatizace výroby nepřímo ukazuje, že příroda je aktivita, že v ní dřímají síly, potence a struktury, kterých se kultura dokáže zmocnit. Po stisknutí příslušného tlačítka se bohatství vytváří umělým, předem nastaveným chodem vědou sestaveného, usměrněného a kontrolovaného technického systému. Účelově zaměřený abiotický produktivní proces se tak poprvé *podobá přirozené produkci živé přírody v zemědělství*. Ale je to důkaz, že se kultura sblíží s přírodou a že by umělé hmotné *bohatství mohlo dlouhodobě vznikat i bez živé lidské práce*? Domníváme se, že není.

V čem tedy spočívá podstata a zákeřnost problému? Zjednodušeně řečeno, za prvé spočívá v tom, že potřeba smysluplné lidské námahy byla u člověka zakotvena biologicky; za druhé spočívá v tom, že potřeba průmyslového zboží včetně abiotické spotřební techniky nemá ani naléhavost srovnatelnou s každodenní potřebou lidské obživy, ani přirozené meze na straně lidského těla.

Dnes konečně lépe rozpoznáváme, že spotřební technika, která se analogicky jako technika produktivní svými funkcemi střetává s přírodními strukturami, může sice uspokojovat některé lidské nebiologické potřeby, ale pouze tak, že *aktivně poškozuje Zemi i člověka*. vzdaluje člověka od přírody, svými konstrukčními a provozními nároky i trvalou potřebou své umělé reprodukce zatěžuje Zemi. Poškozuje ji svým komplikovaným návratem mezi přirozené evolučně vytvořené struktury (po skončení funkční životnosti). Takovým způsobem se proto kulturní hmotné bohatství dlouhodobě vytvářet nemůže.

Nástup automatizace a informačních technologií – na rozdíl od nástupu mechanizace – potřebu oné práce, kterou v konkrétním výrobním procesu nahrazuje, sice z velké části odstraňuje, ale v širším společenském měřítku se *požadovaný objem lidské práce paradoxně nesnižuje*. Proč? Především proto, že kultura je nejen předmětně, ale i organizačně umělým systémem. Tento systém se stává složitější a rozsáhlejší, *vyžaduje správu, obnovu a záměrnou reprodukci*.

Ale i v abiotickém produktivním procesu se proměňuje struktura i obsah lidské práce. Ze dvou tradičních složek lidské práce, tj. složky fyzické

a duševní, nynější *vědeckotechnický pokrok snižuje zejména potřebu práce fyzické*. Tato tendence je v dobrém souladu s tím, že energetické a motorické funkce člověka ve výrobě mohou být v nynějším duchovním paradigmatu kultury téměř plně nahrazeny technikou, tj. „prací“ ovládnutých přírodních procesů.

Ovšem *fyzická nepřítomnost člověka* v produktivním procesu je pro ekonomiku i kulturu *ambivalentní*. Protože abiotické bohatství dnes často produkuje vědeckotechnicky sestavený ekonomický proces s minimální účastí člověka, protipřírodnost technického systému *postrádá přímou antropologickou negativní zpětnou vazbu se Zemí*. Jeho hlavní pozitivní zpětná vazba (velikost produkce, užitek, zisk) je bohužel sociálně i ekologicky necitlivá. Z dlouhodobého hlediska může vést ke krizím i ke zhroucení systému. Také proto je výše uvedená vnějšková podobnost abiotického produktivního procesu s přirozenou biotickou technologií zavádějící. Z našeho evolučně ontologického pohledu je totiž podstatné, že automatizovaný produktivní proces, který s podporou úzké vědecké racionality vznikl zpředmětněním silné protipřírodní kulturní intencionality, technickou aktivitou omezuje a poškozují starší slabou spontánní intencionalitu přirozenou: *narušuje směřování přirozené evoluce k udržení evolučně dosažené úrovně života*.

Mohou všichni vyhovět nárokům intelektuální práce?

Osobnostní nároky klasické zemědělské, řemeslné a do jisté míry i průmyslové práce, v nichž se lidé střetávali především s přírodními procesy a strukturami (jimž byli evolučně přizpůsobeni), mohla bez větších problémů splnit společenská většina. Spolu s přesunem ekonomického zájmu z výroby na obchod, služby, dopravu, ochranu, finance atp., tj. i na reklamu a vnučování málo užitečných služeb a věcí širokému okruhu spotřebitelů, jsou sofistikovanou výrobní i kulturní sférou stále více požadovány *různé formy bezprostředně neproduktivní mentální práce*.

V nynější spotřební informačně síťové společnosti, v níž se rozšiřuje oblast správy, řízení, kontroly a ochrany kulturního systému, se patrně bude prosazovat jednak zvýšená potřeba „intelektuálně kreativních složek“ lidské mentální aktivity a jednak potřeba převážně mechanických (byrokratických) mentálních aktivit.

Tuto zatím nejhlubší proměnu obsahu i smyslu lidské práce vyvolává především *prudký růst účinnosti a diferenciací abiotické výroby*. Ten v predátorském duchovním paradigmatu kultury působí dvěma základními způsoby. *Za prvé*, podniky s ohledem na úsporu výrobních nákladů přednostně aplikují nové vědecké poznání, a proto propouštějí všechny bezprostředně

neužitečné pracovníky. Za druhé, kulturní systém, podřízený podnikatelskému sektoru, pomáhá všem potenciálním spotřebitelům jejich málo nálehavé potřeby vnutit (namluvit), tj. svádět je k novým formám spotřeby a závislosti na různých bankovních, informačních, poradenských a bezpečnostních systémech.

Výsledkem je kvalitativně nový nárok na úroveň lidské pracovní síly, která již nenajde uplatnění v zemědělství ani v klasických řemeslech a továrnách. Jde o zvláštní objektivní požadavek organizačně složité a vysoce technizované kultury, který zužuje možnosti uplatnění méně socializovaných, tj. méně duševně disponovaných či potenciálně méně altruisticky nadaných lidí na trhu práce. A odklonem kultury od přírody, vyvolaným jejím samopohybem v predátorsky duchovně nastaveném směru, bude podíl potenciálně méně vhodných uchazečů o práci patrně přibývat.

Novým vážným problémem se stává to, že komplexním funkčním a intelektuálním nárokům bezprostředně neproduktivní práce už nemohou snadno vyhovět průměrné, výchovou, vzděláním i životem formované lidské bytostné síly. Práce v terciární a státní sféře jakoby předem vylučuje tu část populace, která pro ni nemá příslušné osobnostní (tj. biologicky i kulturně podmíněné) předpoklady. Na jedné straně budou sice probíhat různé formy vzdělávání, školení a přeškolení, ale na druhé straně se zúžením možností pro psychicky méně odolné a disponované lidi bude vytvářet bariéra, pracovní nejistota, nespokojenost, trvalé napětí a stres. *Konzervativní lidská přirozenost, kdysi vytvořená přírodou a pro život v přirozených ekosystémech, se totiž dostává do rozporu s příliš odlišnými nároky umělého kulturního systému.*

Prokazatelně negativní účinek vlivu vyspělé kultury na lidskou populaci proto *společenské vědy zaskočil*. Nejenže klesá úroveň obecné vzdělanosti, neboť přírodovědecké poznání dnes na místo člověka pohotově nasává hlavně technika. Ale nejvyšší úroveň techniky – současná mikroelektronika – nečekaně produkuje nový teoreticky nepředpokládaný jev: *polovzdělanost, digitální demenci*.²

Lidé s nižší úrovní asertivity či s nevhodnou strukturou mentálních schopností, přestože nemají morální zábrany svým spotřebním způsobem života podporovat výrobu, obchod, reklamu a zbytečný konzum, se mohou ucházet jen o jistá zaměstnání: především ta, která nevyžadují ani teoreticky rozvinuté myšlení a sociální dovednosti, ani psychické dispozice v požadovaném směru ovlivňovat rozhodování jiných. Takže tito lidé mají dnes problémy najít zaměstnání, trpí deprivací (strádáním), mnozí žijí ze systému

² Srov. Manfred Spitzer, *Digitální demence. Jak připravujeme sami sebe a své děti o rozum*, Brno: Host 2014; Konrad Paul Liessmann, *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*, Praha: Academia 2008.

státních podpor, nebo bez prostředků: často se ocitají mezi bezdomovci, gamblery, narkomany i v tzv. rezervní armádě nezaměstnaných. A protože tito lidé obvykle nepracují, musí je podporovat stát.

Skrytost pustošení Země

Již jednoduchá lidská práce s nástrojem či s holýma rukama obracela komplexní bytostné síly člověka proti aktivní a přirozeně uspořádané přírodě. V tomto relativně pomalém procesu vývoje instrumentální práce se současně proměňovaly lidské schopnosti i přírodní prostředí. I když jsou po průmyslové revoluci negativní změny přírodního prostředí nesrovnatelně rychlejší a proto potenciálně viditelnější, zakrývají je dva nové jevy.

Za prvé. Protipřírodnost struktury i funkce továrních strojů a automatů je pro veřejnost málo zřetelná proto, že v tomto sekundárním společenském sektoru dnes pracuje jen malá část práce schopné populace. *Za druhé.* Protipřírodnost funkcí spotřební techniky je zatím zakryta její dobově podmíněnou užitnou hodnotou, dosud největší potřebou mobility lidí i jejich posedlostí častých verbálních kontaktů, zábavy a získáváním dílčích informací.

Odhlédneme-li od zemědělství a moderních biotechnologií, také dnešní ekonomika využívá jen dvou výše uvedených forem účelově orientovaných přírodních sil, které vytvářejí hmotné bohatství: *přírodní síly člověka* (živou lidskou práci) a *technicky ovládnuté neživé přírodní síly* (produktivní techniku). Pokud jde o první zdroj společenského bohatství, o živou lidskou práci, vidíme, že dnešní mobilní kapitál vykořisťuje nejen levnou pracovní sílu v technicky méně rozvinutých zemích, ale i dobře placenou, intelektuálně náročnou a často stresující práci v zemích bohatých. Pokud jde o druhý zdroj bohatství, o technicky ovládnuté neživé přírodní síly, pak se toto bohatství ve stále větší míře získává legalizovaným a *všeobecně schvalovaným technologickým rabováním přírody.*

Vzhledem k dočasně vyšší úrovni právní ochrany člověka a podnikání, než analogické úrovni právní ochrany lidem společné Země, se hmotné bohatství získává rafinovaným informačním obelstvením (tj. jen zdánlivě hodnotově neutrálním nastavením) aktivity živé i neživé přírody. Získává se za cenu zničení a poškození vzácných přírodních systémů, procesů a struktur, a to nejen výrobou, ale i *konečnou osobní spotřebou.* A přestože se všechno hromadně vyráběné zboží, včetně látkově a energeticky náročné spotřební techniky (např. luxusních automobilů, složitých přístrojů a informační techniky), nakonec přemění v odpad, který přírodě znovu ublíží, ekonomická teorie k této hrozbě zarytě mlčí. Způsob života, výchova i systém vzdělání nás vedou k tomu, abychom k negativnímu působení ekonomiky

a pustošivému vlivu nadměrné osobní spotřeby na planetu a život zůstávali lhostejní.

Falešná neutralita práce duševní

I když to zatím společenským vědám uniká, dvě základní formy produktivního využívání přírody úzce *souvisejí se dvěma hlavními způsoby vykořisťování bytostných sil uvnitř člověka*. V jakém smyslu? Vykořisťuje-li podnikatelská činnost převážně fyzickou produktivní aktivitu člověka (či aktivitu živých přírodních procesů, např. tažnou sílu domácích zvířat), může to být nemorální i sociálně nespravedlivé, ale stále ještě *vykořisťuje obnovitelné přírodní „zdroje“* (koneckonců sluneční záření). Také zemědělská výroba obilí, masa, mléka, vajec, zeleniny, ovoce atp. patří do oblasti využívání obnovitelných živých systémů. Vykořisťuje-li však ekonomika převážně *lidskou intelektuální aktivitu* (tvůrčí i mechanickou) a teprve jejím prostřednictvím technicky ovládnuté přírodní procesy ve výrobě i spotřebě, *vykořisťuje a nevratně pustoší Zemi*. Zneužívá její neživé síly a aktivity, její skrytou produktivní schopnost, kterou, bude-li např. jako fosilní energie vyčerpána, nebudou už moci využívat příští lidské generace.

Tato skrytá forma zneužívání Země, která se dnes odehrává bez přímé účasti většiny lidí ve výrobě (a proto i bez jejich smyslové kontroly), tj. s přispěním vysoce ceněné „městské práce intelektuální“, způsobuje vážné svetonázorové zmatení. A možná, že i to dnes *umožňuje politice* bez odporu veřejnosti *pokračovat v nevyhlášené válce s přírodou*. V té se zbraněmi jejího hromadného ničení vedle velkých automatizovaných provozů staly i oblíbené *osobní automobily*. Ale pozor, bojujeme se systémem, který je starší, širší a mocnější a který ustupuje jen proto, aby nás nakonec porazil.

Na jedné straně se rostoucí společenské bohatství, které bohužel před našima očima stárne fyzicky i morálně, tj. rychle se rozpadá a „vychází z módy“, stále více získává *bez přímého vynaložení živé fyzické práce*. Vzniká především prostřednictvím práce minulé, tj. mrtvé. Ale na druhé straně se v nynější *třetí civilizační vlně* uvnitř kulturního systému stále více vynakládá živá tvořivá i mechanická práce intelektuální. V důsledku předátorského nastavení kultury se však bohužel vynakládá nesprávným, kulturu i člověka ohrožujícím směrem. A to je přímý důkaz, že dnešní *kultura může přírodu pustošit i zdánlivě vznešenou a aktuálně užitečnou prací mentální*. Je to však i výzva filosofii a vědám o kultuře, aby tuto skrytou podmíněnost lidské teoretické aktivity *odhalily, kritizovaly a napomohly změnit*.

Ale nejen to. Míra svobody pohybu, kterou v nynějším liberálně tržním prostředí získal na místě nezávislý globální kapitál, ostře kontrastuje

s mírou svobody pohybu, kterou v tomto prostředí může využívat člověk a s místem svázaná živá lidská práce. Kapitál, který v soutěži o míru svobody pohybu zvítězil, proto na jedné straně putuje za prací, tj. do zemí s nízkou hodnotou práce a malou právní ochranou přírody, a na druhé straně, v zemích vědecky a technologicky vyspělých, domácí populaci k tradiční fyzické práci využívá stále méně. Také proto *technicky vyspělá kultura zatím pohrdá bezplatným kultivujícím účinkem živé lidské práce na člověka.*

Budoucnost lidské práce

Živá lidská práce i živá příroda jsou dvěma příbuznými procesy, které se sice od počátku kultury střetávají, ale také se vzájemně doplňují a předpokládají. Technicky vyspělá civilizace může sice po jistou dobu žít z přednostní exploatace neživých přírodních sil, ale pouze za cenu, že omezený smyslový a tělesný kontakt člověka s přírodou odcizí člověku přírodu. A ztráta možnosti bezprostředně spolupracovat „s čestným bohem“ (Einstein), tj. snížená fyzická pracovní zátěž člověka, *ublíží lidskému zdraví.* Proto přibližně v míře, v jaké je tradiční *lidská práce* nahrazována prací obelštěné přírody a přestává být osobnostně formativní aktivitou lidí, stává se z *ekonomické kategorie bohužel kategorií psychologickou a medicínskou. Může se stát, že fyzicky náročná práce bude brzy pro část lidí jen na lékařský předpis.*

Může se ale rovněž stát, a o to se musíme již nyní pokoušet, že se nám *podaří včas změnit predátorský duchovní základ kultury na základ biofilní a že záměrně vytvoříme seberealizační technologické mezery pro přímou účast člověka v nynějších plně technických cyklech. Může se stát, že opomíjená sféra zemědělství bude znovu uznána za primární a vysoce antropologicky konstitutivní sektor. A jen tyto dvě „inovace“ by pomohly zmírnit tři zatím neřešitelné problémy: 1. globální konflikt kultury s přírodou; 2. opětovné získání biologicky nezávadných potravin a krmiv; 3. úbytek společenské potřeby produktivní práce.*

„Průmyslový model“ neustálého zvyšování produktivity zemědělské práce za pomoci vědy, koncentrace kapitálu, chemizace a biologicky nečitlivých technických inovací, který poškodil půdu i zdravotní stav zvířat a který způsobil nebezpečnou kontaminaci potravin cizorodými látkami, musíme *co nejrychleji opustit.* Decentralizace zemědělství s ohledem na udržení úrodnosti půdy, krásu venkovské krajiny a výrobu biopotravin, která by zahrnovala návrat práceschopné populace znovu na venkov, by tedy nebyla cestou zpátky: byla by naopak jedním z možných praktických východisek z nynější existenciální civilizační krize.

Plnohodnotnou práci jako jednotu fyzického a mentálního výkonu, kterou dnes v důsledku protipřírodně zaměřeného vědeckotechnického pokroku stále méně potřebuje globalizující se ekonomika, stále více potřebuje člověk, a proto i dlouhodobě možná kultura. Tradiční práce, jejíž potřeba je patrně součástí predispozic našeho vysoce konzervativního genomu, poskytuje člověku jako bytosti posedlé aktivitou a kreativitou možnost přímo se účastnit nadosobního procesu látkové výměny kultury s přírodou. Připoutává ho k přírodě, dodává mu životně nezbytný pocit biologické sounáležitosti, umožňuje mu realizovat pudově zakotvenou potřebu pečovat o zátež svého organismu. Podpírá jeho sebevědomí a společenskou důstojnost, přináší mu ničím nenahraditelné uspokojení a funkční slast.

Pochopíme-li tyto souvislosti, mohli bychom konečně přestat přehlížet člověku geneticky předepsanou potřebu práce.

ABSTRAKT

PROČ PŘEHLÍŽÍME FENOMÉN LIDSKÉ PRÁCE? OPOŽDĚNÁ REFLEXE HLUBINNÉ ANTROPOLOGICKÉ POTŘEBY

Autor pojímá práci jako způsob, jímž člověk – prvek přírodního systému, ale i jediný tvůrce kultury – vnucuje svou vůli (individuální či kolektivní) části okolní přírody. Připomíná, že potřeba pracovat souvisí už s námahou našich dávných předků, kteří ztratili domov v korunách stromů a museli s obtížemi přežívat v otevřené savaně. Dnešní automatizace však znamená nejen ztrátu pracovních míst pro dělníky, ale i dosud nejvyšší míru frustrace lidí z porušení jejich přímého kontaktu s přírodou. Potřebu oné práce, kterou automatizace v konkrétním výrobním procesu nahrazuje, sice z velké části odstraňuje, ale v širším společenském měřítku se objem lidské práce příliš nesnižuje. Vzniká však nový nárok na úroveň lidské pracovní síly, která již nenajde uplatnění v zemědělství ani v klasických řemeslech a továrnách. Jde o zvláštní požadavek, který zužuje možnosti uplatnění méně socializovaných, tj. méně duševně disponovaných lidí na trhu práce. Lidé s nevhodnou strukturou mentálních schopností se mohou ucházet jen o jistá zaměstnání. Plnohodnotnou práci jako jednotu fyzického a mentálního výkonu, kterou dnes stále méně potřebuje globalizující se ekonomika, však stále více potřebuje člověk. Z původně ekonomické kategorie se práce stává kategorií antropologickou a medicínskou.

Klíčová slova: Práce, příroda, kultura, zemědělství, automatizace, digitální demence

SUMMARY

**WHY DO WE IGNORE THE PHENOMENON OF
HUMAN WORK? A DELAYED REFLECTION OF A DEEP
ANTHROPOLOGICAL NEED**

The author considers work as a way in which man – an element of nature and the sole creator of culture – imposes his will (individual or collective) upon part of his environment. He states that the need to work has its roots in the efforts of our pre-historic ancestors, who lost their homes in the treetops and needed to survive in open savanna. However, current automatization brings the loss of working positions for labourers as well as an unprecedented level of people's frustration resulting from the loss of direct contact with nature. The need for work, which automatization in a particular work process replaces, is to a large extent removed, but the amount of work in a wider social context does not decrease very much. A demand for a new type of work arises – work that cannot be applied in agriculture, crafts or factories. It is a strange demand that limits the employment of people who are less socialized, that is, less intellectually capable. People with an unsuitable structure of mental abilities can only apply for certain positions. Genuine work considered as the unity of physical and mental effort is a phenomenon that modern globalized economy no longer needs, but man does even more. Work has transformed from an economic category into an anthropological and medical one.

Key words: work, nature, culture, agriculture, automatization, digital dementia

Prof. PhDr. ing. Josef Šmajš, CSc.
Katedra podnikového hospodářství
Ekonomicko-správní fakulta MU
Lipová 41a, 602 00 Brno
Česká republika
Josef.Smajš@econ.muni.cz